

Filosofijos istorija

LIETUVOS FILOSOFIJOS RAIDA 1960–2010: APIMTIS, INSTITUCIJOS, LEIDINIAI*

Gintaras Kabelka

Vilniaus universiteto

Filosofijos fakulteto Filosofijos istorijos ir logikos katedra

Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

El. paštas: kabelkag@gmail.com

Straipsnyje taikant bibliometrinę priegį nagrinėjami Lietuvos filosofiniai akademiniai 1960–2010 metų tekstai. Pamatuota jų visumos apimtis, jos kaitos dėsningumai: Lietuvos filosofijai pastaruosius 40 metų būdingas eksponentinis augimas – jos tekstų apimtis padvigubėja kas 8–11 metų. Straipsnyje gauti ir palyginti sovietinio ir posovietinio laikotarpio filosofinio diskurso vidutiniai rodikliai. Eksplikuota ir palyginta minėtų laikotarpių filosofijos institucinė struktūra: abiem laikotarpiais Lietuvoje vyrauja duopolijs – didžiąją dalį filosofinių tekstų sukuria dvi institucijos (Vilniaus universitetas ir Lietuvos kultūros tyrimų institutas). Apžvelgta periodinių leidinių raida, jų kiekybiniai pokyčiai. Tyrimas parodė, kad Lietuvos filosofijai nuo 1970 m. būdingas eksponentinis augimas („mokslo jaunystės“ fazė). Daroma išvada, jog nepriklausomybės atgavimas teigiamai paveikė Lietuvos filosofijos produktyvumą, paskatino leidybinę ir dalinę institucinę decentralizaciją.

Pagrindiniai žodžiai: Lietuvos filosofija, bibliometrija, diskurso augimas, institucijos, leidiniai.

Einant 22-iems metams nuo nepriklausomybės atgavimo vis labiau plėtojama lietuviškoji tranzitologija – posovietinių pokyčių įvairiose srityse, apibendrinamų posovietinės transformacijos terminu, tyrimai. Į juos savosiomis (filosofinėmis) priemonėmis bando įsitraukti ir Lietuvos filosofai. Panoraminų refleksijų ekspertai gana dosniai dalijasi išvalgomis apie sovietinės Lietuvos

filosofijos padėtį ir kokybę, taip pat bando braižyti laisvės sąlygomis plėtojamos šiuolaikinės filosofijos žemėlapius. Nors tokių išvalgų gylis neabejotinas, tačiau daugelis jų įgytos arba į Lietuvos filosofiją žvelgiant iš paukščio skrydžio (t. y. pateikiant vien vertinamuosius perdėm spekuliatyvius teiginius, dažniausiai negrindžiamus jokiomis nuorodomis į konkrečius faktus), arba reflektuojant asmeninius sovietinės tikrovės patirčių prisiminimus, kurie dėl savo neišvengiamai perspektyvinio pobūdžio negali pateikti nuosekliai pagrįsto ir struktūruoto visumos vaizdinio. Abiem atvejais vadina moji empirinė tikrovė (šiuo atveju – Lietu-

* Straipsnis parengtas podoktorantūros stažuotės metu, kuri finansuojama pagal Europos Sąjungos struktūrinių fondų Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos Mokslininkų ir kitų tyrėjų mobilumo ir studentų mokslinių darbų skatinimo priemonės (VP1-3.1-ŠMM-01) įgyvendinamą projektą „Podoktorantūros (post doc) stažuotėčių įgyvendinimas Lietuvoje“.

voje pusę amžiaus kurtų filosofinių tekstų masyvas) lieka tarsi nuošalyje.

Siekiant bent iš dalies įveikti šių įprasminimo priegū trūkumus, pamėginta atsakyti filosofine interpretacija grindžiamos mūsų filosofijos refleksijos, ją pakeičiant mokslo sociologų naudojamais tyrimo įrankiais. Šiame straipsnyje taikoma¹ minėto filosofijos struktūrinio visumos vaizdinio konstravimo priemonė – bibliometrinis tyrimas (apie tai plačiau žr.: Voverienė 1999; De Bellis 2009; Маршакoва 1988). Bibliometrija pagrįsta bibliografinių duomenų kiekybine analize, ji teikia duomenis mokslo sociologiniam tyrimui, leidžia nustatyti analizės objektų (diskurso vienetų, šiuo atveju – akademinų straipsnių ir monografijų) dinamiką, jų tarpusavio ryšius, atlikti tekstų klasifikaciją pasirinktais aspektais (Маршакoва 1988: 104–105). Bibliometrija nėra vien iš mokslotyriminkų bibliografų pasiskolintas įrankis: kai kurias klasifikacijas (pvz., teksto priskyrimo konkrečiai filosofijos kryptčiai ar disciplinai), dažnai reikalaujančias tekstų turinio gana sudėtingų interpretacinių pastangų, kompetentingai gali atlikti ne minėti tyrėjai, o tik konkrečios nagrinėjamos žinojimo srities specialistai. Pakankamai tikslus panoraminis filosofijos vaizdas leidžia identifikuoti įvairius disciplinos pokyčius, todėl bibliometrija yra itin paranki priemonė posovietinei Lietuvos filosofijos transformacijai nagrinėti. Jos tyrimus pradėsime šiuo straipsniu, pirmiausia imdamiesi kiekybinių aspektų. Taigi, buvo atlikta Lie-

tuvos 1960–2010 metų filosofinio diskurso bibliometrinė analizė: suregistruoti visi akademiniai straipsniai (2218 vnt.) ir monografijos (126 vnt.)², išmatuota jų apimtis (iš viso apie 4200 spaudos lankų; 1 sp. l. – 40 000 spaudos ženklų)³, jie suklasifikuoti pagal metus, autorius, mokslo institucijas (straipsniai – dar ir pagal leidinius). Siekta nustatyti Lietuvos filosofinio diskurso apimtį ir jos kaitą 1960–2010 m., eksplikuoti šio diskurso augimo dėsningumus; gauti ir palyginti sovietinio ir posovietinio laikotarpio filosofijos vidutinius bibliometrinius rodiklius; prognozuoti filosofijos raidos kiekybines tendencijas; sudaryti ir palyginti abiejų laikotarpių filosofijos institucinius „žemėlapius“; apžvelgti periodinių leidinių kiekybinius pokyčius. Minėto laikotarpio Lietuvos filosofijos generalinės visumos bibliometrinė analizė atliekama pirmą kartą.

² Tyrimo objektas yra vadinamieji akademiniai tekstai, t. y. tokia kūryba, kurią dėstytojas ar instituto mokslo darbuotojas metinėje ataskaitoje įrašo į skyrių „mokslinė produkcija“. Tai yra monografijos ir straipsniai, publikuoti recenzuojamuose leidiniuose (moksliniuose žurnaluose, straipsnių rinkiniuose ir pan.). Čia nesileisime į diskusijas apie „moksliškumo“ ir „filosofiškumo“ terminų reikšmes ir jų santykius. Filosofiniai etudai, esė, dienoraščiai (ir visų jų rinkiniai), polemika, pastabos fotoalbumų paraštėse, filosofiniai romanai, filosofiniai eilėraščiai, filosofiniai filmai, filosofinės dainos ir šokiai, chrestomatijos, vadovėliai ir mokymo priemonės į tyrimą neįtraukti ne dėl to, kad būtų abejojama jų „akademinium rimtumu“, „filosofiškumu“ ar pan., o dėl to, kad visų minėtų tekstų ir reiškinių vienam tyrėjui tiesiog neįmanoma suregistruoti.

³ Šių duomenų galima paklaida yra $\pm 5\text{--}7$ proc.: galėjo likti nepastebėti kai kurie straipsnių rinkiniai ar žurnalų numeriai, kuriuose filosofiniai straipsniai sudaro nedidelę dalį; fiksuoti tik Lietuvoje dirbančių filosofų tekstai; paklaidą taip pat gali lemti tam tikri interpretaciniai, griežtai nenustatomi, kriterijai, taikomi identifikuojant filosofinį tekstą: pavyzdžiui, vienam tyrėjui tekstas gali atrodyti filosofinis, kitam – ne. Nubrėžti filosofijos tapatybės ribas ypač keblu kultūrologinės ar sociologinės tematikos atveju.

¹ Vienas pirmųjų bandymų taikyti bibliometrijos metodus Lietuvos filosofijai tirti yra A. Gedučio (2010) atliktas filosofų citavimo nepriklausomybės laikotarpio trijuose didžiausiuose filosofiniuose žurnaluose rodiklių tyrimas.

Lietuvos filosofinio diskurso augimas

Toliau pateikiamos lentelės ir grafikai parodo pagrindinius Lietuvos filosofijos tekstų apimtį (spaudos lankais) konkrečiu metu,

ją sudarančių leidinių (straipsnių ir monografijų) ir augimo kiekybinius duomenis.

Sovietinio filosofinio diskurso dinamikos duomenys (1.1 lentelė) leidžia šį laikotarpį skirstyti į šiuos raidos periodus:

1.1 lentelė. *Sovietinio laikotarpio (1960–1989 m.) Lietuvos filosofijos tekstų rodikliai*

	1960–1964	1965–1969	per 7 d-metį	1970–1974	1975–1979	per 8 d-metį	1980–1984	1985–1989	per 9 d-metį	Iš viso per sov. l-pį
Straipsnių skaičius	23	68	91	94	109	203	189	139	328	622
Straipsnių bendra apimtis, sp. l.	33,9	59,2	93,1	69,4	86,6	156	157,5	112,1	269,6	518,7
Monografijų skaičius	–	2	2	5	5	10	18	13	31	43
Monografijų bendra apimtis, sp. l.	–	20	20	76	85	161	203	148	351	532
Tekstų bendra apimtis, sp.l.	33,9	79,2	113,1	145,4	171,6	317	360,5	260,1	620,6	1050,7

1945–1959 m. – filosofijos neegzistavimo laikotarpis: prieškarinio filosofų absoliuti dauguma buvo pašalinta, naujų vietinių specialistų beveik neparengta (vos keletas apsigynė disertacijas Maskvoje). Nėra filosofinių periodinių leidinių, nerašomos filosofinės monografijos. Leidžiama verstinė, daugiausia ideologinė ar ateistinė literatūra. Šeštajame dešimtmetyje pasirodžiusi filosofo „pagal pareigas“ Irmijos Zakso veikalą *Rasizmas ir eugenika buržuazinėje Lietuvoje* keblu laikyti filosofiniu traktatu;

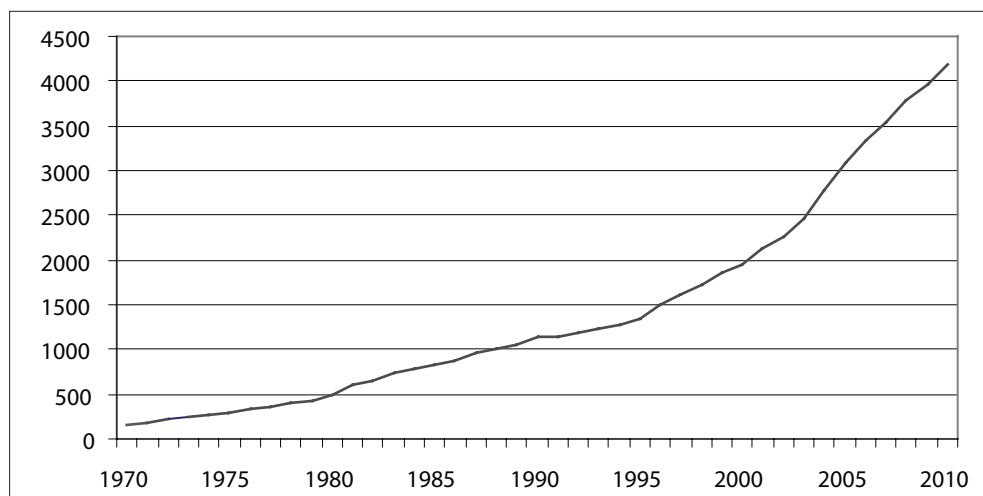
1960–1969 m. – sovietinės filosofijos Lietuvoje formavimosi laikotarpis: 1960 m. įkuriamas pirmasis filosofinis tęstinis leidinys *Filosofija*, 1968 m. jis perorganizuojamas į *Problemas*. Ginamos filosofijos disertacijos, daugėja specialistų, išleidžiamos pirmosios dvi monografijos;

1970–1989 m. – intensyvios raidos laikotarpis: per jį sukurta 90 proc. visos sovietinės filosofijos (vien 1980–1989 m. – per 60 proc.).

Mokslo sociologas Derekas Solla Price’as statistiškai apibendrina kiekybinius duomenis apie pasaulio mokslo maždaug 250 metų raidos laikotarpiu (nuo XVIII a. pradžios iki XX a. vidurio) sukurtą mokslinę produkciją, tiksliau, svarbiausiąją jos dalį – mokslo žurnaluose paskelbtus straipsnius. Jis priėjo išvadą, jog normaliomis sąlygomis pakankamai dideliame mokslo segmentui būdingas eksponentinis augimas. Kitaip tariant, mokslas auga pagal sudėtinių procentų dėsnį, didėdamas tam tikru pastoviu koeficientu vienodais laiko periodais (Price 1963: 9). Be to, Price’as pastebėjo, jog ne-normalios sąlygos – socialinės krizės (karai,

1.2 lentelė. Nepriklausomybės laikotarpio (1990–2010 m.) Lietuvos filosofijos tekstų rodikliai

	1990–1994	1995–1999	per 10 d-metį	2000–2004	2005–2009	per 1 d-metį	2010	Iš viso per nepriklausomybės l-pį	Iš viso 1960–2010
Straipsnių skaičius	106	274	380	443	692	1135	81	1596	2218
Straipsnių bendra apimtis, sp. l.	98,7	249,2	347,9	465,5	764,9	1230,4	76,3	1654,6	2173,3
Monografijų skaičius	8	20	28	24	23	47	8	83	126
Monografijų bendra apimtis, sp. l.	121	338	459	448	416	864	154	1477	2009
Tekstų bendra apimtis, sp. l.	219,7	587,2	806,9	913,5	1180,9	2094,4	230,3	3131,6	4182,3

1 pav. Lietuvos filosofijos augimas 1960–2010 m. (tekstų apimtis spaudos lankais)

epidemijos ir pan.) – mokslo raidai ilgalaikio poveikio neturi: antai abu pasauliniai karai mokslą iš eksponentinių vėžių išmušė tik keletui metų. Eksponentinis augimas geriausiai apibūrinamas padvigubėjimo arba padidėjimo 10 kartų periodais. Šiuo atveju Price’as pasirinko mokslinės produkcijos padvigubėjimo periodą ir suformulavo mokslo augimo dėsningumą: mokslo apimtis (mokslininkų skaičius arba publikacijų skaičius)

padvigubėja vidutiniškai kas 10–15 metų. Menkesnės kokybės mokslo darbai (kuriems taikomi minimalūs moksliskumo kriterijai) auga sparčiausiai – padvigubėja kas 10 metų, vidutiniški tyrimai – maždaug kas 15 metų, o aukščiausios kokybės mokslinė produkcija – kas 20 metų (Price 1963: 11–12).

Jei atskaitos tašku imsime 1970-uosius metus (kai sovietinė filosofija jau buvo sukaupusi 113 spaudos lankų apimties

tekstų), tai iki 2010 m. (imtinai) galime fiksuoti penkis filosofinio diskurso apimties padvigubėjimo ciklus:

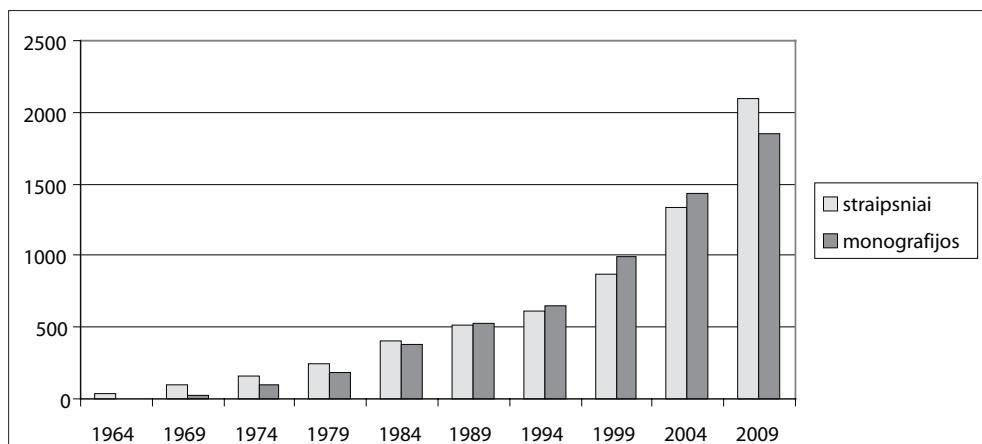
- 1) 1974 m. (čia ir toliau – metų pradžia): filosofijos apimtis – 237,3 sp. l. (padvigubėjimas per 4 metus);
- 2) 1981 m.: 486,1 sp. l. (7 metai);
- 3) 1989 m.: 1015,5 sp. l. (8 metai);
- 4) 2002 m.: 2118,6 sp. l. (13 metų);
- 5) 2011 m.: 4182,3 sp. l. (9 metai).

Taigi, nuo 1970 m. Lietuvos filosofijos apimtis padvigubėjo vidutiniškai kas 8,2 metų (tai gerokai lenkia pasaulinį mokslą); jei imsime domėn tik nepriklausomybės laikotarpį, kurio pradinė bazė yra solidesnė (apie 1000 spaudos lankų tekstų 1990 m. pradžioje), taigi ir priimtinesnė statistiniams dėsningumams išvesti, tai filosofijos padvigubėjimo vidutinis periodas yra 11 metų. Tai atitinka 6–7 proc. metinį augimą ir visiškai sutampa su pasaulinėmis tendencijomis. Toks laikotarpis rodo, kad Lietuvos filosofijai, kaip ir pasaulio mokslui apskritai, iki šiol būdingas eksponentinis augimas.

Pavyzdžiui, per visoje Lietuvos filosofijos istorijoje pačius produktyviausius ketverius metus (2004–2007 m. imtinai) filosofinių tekstų buvo sukurta daugiau nei per visą sovietmetį (atitinkamai 1075,8 ir 1050,7 spaudos lankų). Nors nesama bibliometrinų duomenų apie visą 500 metų Lietuvos filosofijos raidą, tačiau atskirų istorinių laikotarpių filosofinės raštijos apimtį ir šiuolaikinės filosofijos išpūdingą dydį galime tikėtinai įsivaizduoti pagal išleisto pirmojo ir planuojamų kada nors išleisti kitų *Lietuvos filosofijos istorijos* tomų chronologines ribas (kiekvieno tomo teksto apimtis turėtų būti 40–50 spaudos lankų). Pirmasis tomas (Plečkaitis 2004) apima 300 metų laikotarpį (XVI–XVIII a.), antrasis planuojamas

skirti maždaug 100 metų periodui (XIX a.). XX a. Lietuvos filosofija pareikalaua dviejų tomų (vadinasi, kiekvienas apims 50 metų). Būsimojo XXI a. filosofijos istoriko laukia nepavydėtinas triūsas: išlaikant ligšiolines proporcijas šio amžiaus kiekvienas penkmetis pareikalautų atskiro tyrinėjimų tomo! Ne ką tegelbėtų tyrimo strategijos pakeitimas pereinant link platesnių apibendrinimų bei siekiant kuo mažesniu puslapių skaičiumi aprėpti kuo daugiau istorinės medžiagos: besitęsiant (bent jau kurį laiką) filosofinio diskurso eksponentiniam augimui kiekvienas vėlesnis XXI a. dešimtmetis pateiktų maždaug dvigubai daugiau tyrinėjimo medžiagos.

Filosofinį diskursą suskaidžius į straipsnius ir monografijas ir pažvelgus į jų abiejų raidą (2 pav.) matoma, jog ir straipsnių, ir monografijų augimas yra beveik tolydžiai eksponentinis, o jų apimčių tarpusavio santykis kito labai mažai. Iki 9-ojo dešimtmečio vidurio sparčiau augo straipsnių visuma (kartu ir jų užimama bendro diskurso dalis), po to dešimtmetį jie didėjo vienodai. Praėjusio amžiaus pabaigoje išaugo monografijų rašymas, o pastaruosius penkerius metus straipsnių vėl ėmė gausėti sparčiau. 1960–1980 m. ryškaus straipsnių vyravimo Lietuvos filosofijoje priežastis yra jau minėta nepakankama šios disciplinos konsolidacija. Vėlesni straipsnių ir monografijų santykio svyravimai labai menki: abiem šioms tekstų rūšims teko apylygės dalys. Tai leidžia teigti straipsnių ir monografijų lygiavertiškumą Lietuvos filosofijoje, tačiau pasaulinę (daugiausia) tikslųjų mokslų produkcijos visumą tiriantys mokslo sociologai pagrindinį dėmesį skiria moksliniam straipsniui kaip svarbiausiai mokslinių tyrimų rezultatų dėstymo priemonei, tokį vaidmenį įgijusiai XVIII a. pradžioje (Price 1963: 12).

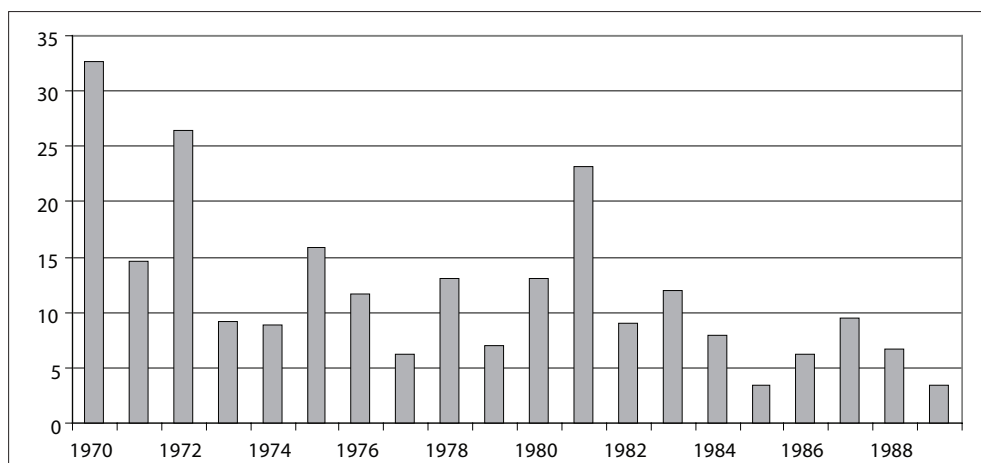
2 pav. Straipsnių ir monografių bendra apimtis 1960–2009 m. (spaudos lankais)

1960–1969 m. negalime pateikti metinio augimo duomenų dėl minėto sovietinio filosofinio diskurso formavimosi fazės ir itin mažų jo apimčių. 1970–1980 m. dėl statistiniu požiūriu vis dar mažos pradinės bazės metinis augimas yra nepastovus, jam būdingi dideli atsitiktiniai svyravimai (3.1 pav.), iš kurių negalime daryti nors kiek pagrįstų apibendrinimų. Devintajame dešimtmetyje, kai buvo sukurta didžioji dalis sovietinės filosofijos tekstų, metinis procentinis augimas sumažėjo ir santykinai stabilizavosi: vidutinis metinis augimas sudarė 9,5 proc., t. y. daugiau nei pasaulinis vidurkis (6 proc.).

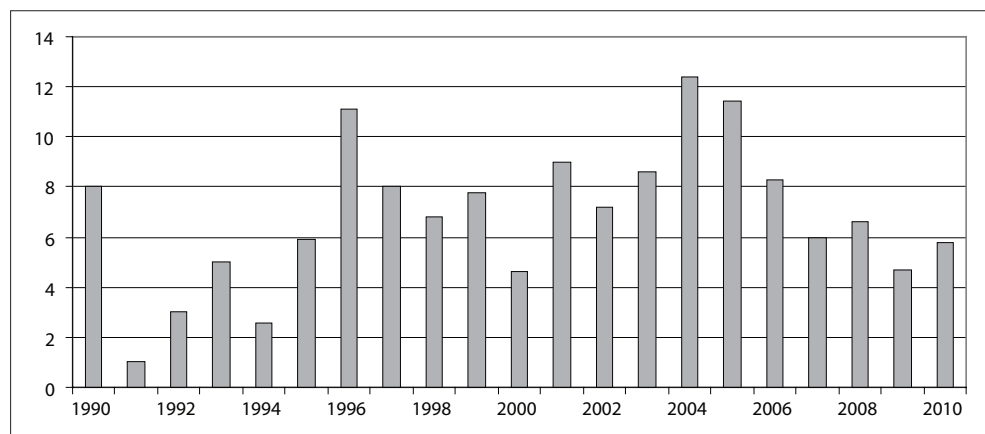
Nepriklausomybės laikotarpio metinis procentinis augimas (3.2 pav.) yra stabilus, palyginti nedaug nukrypstantis nuo vidutinio metinio (po 1990-ųjų sudarančio 6,8 proc.). Pastebimas filosofijos augimo kritimas pirmąjį nepriklausomybės penkmetį: 1990 m. iš inercijos (daugelis tekstų būna įteikti spaudai gerokai anksčiau iki paskelbiant) dar sparčiai (8 proc.) augęs filosofinis diskursas 1991 m. tarsi sustojo (1 proc. augimas). Per kitus trejus metus padėtis pasikeitė nedaug (vidutinis augimas – 3,3 proc. per metus). Situacija pradėjo keistis 1996 m.,

nuo kurių beveik kasmet filosofinių tekstų Lietuvoje sparčiai daugėjo.

Keista: atrodytų, filosofai, išsivadavę iš geležinio narvo, turėjo tuoj pat imtis plunksnos ir iškloti visą tą išmintį, kuri buvo drausta pusę amžiaus. Maža to: turėjo būti skubiai išversti visi pilni stalčiai (į kuriuos, manytume, slapta buvo rašoma gūdzium sovietmečiu) ir su storais rankraščiais skubama į leidyklas bei žurnalų redakcijas kuo greičiau visus supažindinti su slapto mąstymo vaisiais. (Tačiau užfiksuotas tik vienas slapto veikalo „iš stalčiaus“ operatyvus išleidimas – A. Šliogerio sovietmečiu parašytas veikalas *Būtis ir pasaulis*, išėjęs 1990 m.) Deja, bibliometriniai duomenys pateikia priešingą vaizdą: filosofai beveik nustojo rašę keletą metų. Į klausimą, kodėl taip atsitiko, bibliometrija atsakyti negali, tam reikalingi kitais metodais atliekami tyrimai. Vienas galimų atsakymų liekant statistinėje plotmėje (nors ir peržengiant šio straipsnio tikslus) būtų toks: filosofinių tekstų leidybos augimas iš dalies koreliuoja su ekonomikos raida, arba bendrojo vidaus produkto (BVP) dinamika. 1991–1995 m. sparčiai krentant Lietuvos BVP, kitaip sa-

3.1 pav. Filosofinio diskurso apimties metinis augimas (procentais) 1960–1989 m.

3.2 pav. Filosofinio diskurso apimties metinis augimas (procentais) 1990–2010 m.

kant, vyraujant pereinamajai krizei, naujų leidinių leista taip pat daug mažiau. Šiuo laikotarpiu keletą metų nebuvo leidžiamos *Problemos*, *Logos* žurnalas išeidavo neperiodiškai (ir nebuvo tapęs filosofiniu), tikriausiai itin trūko lėšų ir naujų knygų leidybai. 2004–2006 m., kai Lietuvos ekonomika po kelių krizių įžengė į augimo ciklą, Lietuvos filosofijai būdingas pats intensyviausias augimas per visą analizuojamą laikotarpį. Žinoma, toks filosofijos „ekonomizavimas“ lieka labai diskusinis.

Kaip matome iš 2 lentelės, filosofams pradėjus dirbuotis laisvės sąlygomis, gerokai (maždaug 4 kartus) padidėjo visi filosofinio diskurso augimo rodikliai (išskyrus procentinį metinį augimą). Kitaip tariant, išsivadavusi iš totalitarizmo Lietuvos filosofija tapo 4 kartus produktyvesnė. (Toks konstatavimas tikslus visumos atžvilgiu, bet neteisingas paskiro filosofo atžvilgiu. Jis pagrįstas prielaida, jog sovietiniu ir posovietiniu laikotarpiu egzistavo vienodas tekstus rašančių filosofų skaičius; šis skaičius

2 lentelė. Sovietinio ir nepriklausomybės laikotarpio filosofijos vidutinių rodiklių palyginimas

	Sovietiniu laikotarpiu (1960–1989)	Nepriklausomybės laikotarpiu (1990–2010)	Santykinis pokytis (kartais)
Straipsnių (vid. per metus)	20,7	76	3,7
Straipsnių apimtis (sp. l., vid. per metus)	17,3	78,8	4,6
Monografijų (vid. per metus)	1,4	4	2,9
Monografijų apimtis (sp. l., vid. per metus)	17,7	70,3	4
Bendra tekstų apimtis (sp. l., vid. per metus)	35	149,1	4,3
Filosofinio diskurso vidutinis metinis augimas (1970–1989), proc.	12	6,8	0,57
Straipsnio vidutinė apimtis (sp. l.)	0,83	1,04	1,25
Monografijos vidutinė apimtis (sp. l.)	12,4	17,8	1,44
Vienai monografijai tenka straipsnių	14,5	19,2	1,3

neabejotinai išaugo, todėl vidutinis paskiro filosofo produktyvumas pakito mažiau.) Padidėjo netgi tekstų apimties vidutiniai rodikliai: mes ėmėme rašyti 1,25 karto ilgesnius straipsnius ir beveik 1,5 karto storesnes knygas nei sovietmečiu.

Kai pesimistiškai nusiteikę pasaulio išminčiai kalba apie filosofijos mirtį, Lietuvoje ja (mirtimi) nė iš tolo nekvepia. Priešingai, Lietuvos filosofija (ypač pastarąjį dešimtmetį) išgyvena vaisingiausios brandos, kiekybinio klestėjimo metą, gebėdama išlaikyti (o lyginant su praėjusio amžiaus paskutiniu dešimtmečiu – netgi padidinti) aukštus plėtros tempus ir išlikti eksponentinio augimo kelyje.

Ateities prognozės

Tačiau, kaip žinome iš liūdnos patirties, niekas (ypač geri dalykai) negali trukti be galo ilgai, visi burbulai anksčiau ar vėliau sprogs. Ar Lietuvoje formuojasi „filosofijos burbulas“? Jei taip, tai kada reikėtų

tikėtis jo sprogo? O kas laukia po to? Pateikti tikslūs atsakymus būtų sunku, tačiau galima bandyti nubrėžti eksponentinio augimo ateities gaires ir spėti galimas jo baigtis.

Minėtasis mokslotyriminkas Price'as taip pat numatė, kad pasaulinis mokslas negali augti iki begalybės. Jo nuomone, maždaug per 30–40 metų nuo jo gyvenamojo meto (vadinasi, maždaug XX–XXI a. sandūroje) mokslo augimas pasieks kritinį tašką, kuriame eksponentinis augimas sulėtės ir jo kreivė pereis į logistinę kreivę, primenančią ištęstą *S* raidę (Price 1962: 521; lietuvišką šio grafiko variantą žr. Norkus 2001: 18). Vėliau augimas tolydžiai lėtės, kol galiausiai pasieks vadinamąją prisotinimo ribą, kai mokslas toliau nebegalės plėtotis. Minėtąją ribą ir kritinį tašką skiria taip pat apie 30–45 metai, vadinasi, mokslo „juodoji diena“ turėtų išaušti XXI a. viduryje (Price 1963: 22–25). Price'as nesiėmė prognozuoti, kas ištiks pasaulio mokslą

pasiekus senatvę. Remdamasis skirtingų sistemų raidos statistiniais duomenimis jis teigė, jog šiame raidos taške prasideda stiprūs svyravimai (sistema tampa nestabili). Po to galimi keli variantai: įvyksta reorganizacija – sistema persitvarko ir pakeičia raidos pobūdį, kuris gali virsti nauju augimu (pradedama nauja logistinė kreivė) arba depresija (sistema nustoja augusi); arba raidos kreivė pasuka žemyn ir pasiekia žemutinę ribą – sistemą ištinka mirtis (Price 1963: 25–27).

Jei Lietuvos filosofija ir toliau augtų eksponentiškai (padvigubėdama per 11 metų, arba padidėdama 6 proc. per metus kaip iki šiol), jos apimtys ir metinis prieaugis pasiektų tokius skaičius:

- 1) 2022 m. – 8400 spaudos lankų bendra apimtis (ir 500 sp. l. metinis padidėjimas 2023 m.);
- 2) 2033 m. – 16 800 sp. l. (ir 1000 sp. l. per 2034 m.);
- 3) 2044 m. – 33 600 sp. l. (ir 2000 sp. l. per 2045 m.);
- 4) 2055 m. – 67 200 sp. l. (ir 4000 sp. l. per 2056 m.);
- 5) 2066 m. – 134 400 sp. l. (ir 8000 sp. l. per 2067 m.) ir t. t.

Jei manytume, jog vieno filosofo vidutinis produktyvumas yra apie 2–3 spaudos lankai per metus, tai galima spėti, jog 2011 m. tekstus rašė apie 100 filosofų. Taigi, 2023 m. Lietuvoje turėtų būti apie 200 filosofų, 2034 m. – apie 400, 2045 m. – apie 800, 2056 m. – apie 1600, 2067 m. – apie 3200 filosofinių tekstų autorių. Akivaizdu, jog gauname neįmanomus skaičius. Vadinasi, Lietuvos filosofija eksponentinio augimo kelyje išsilaikys neilgai. Beveik neabejotina, jog apie 2022-uosius sulauksime filosofinio diskurso įprasto padvigu-

bėjimo. Labai tikėtina, jog įvyks ir antrasis padvigubėjimas, bet jo periodas turės būti ilgesnis nei 11 metų, taigi, jo nesulauksime 2033-aisiais. Apie tolesnius padvigubėjimo ciklus keblu spėlioti: jeigu jie ir įvyks, tai užtruks keletą ar net keliolika kartų ilgiau nei dabar. Mūsų nuomone, augimo kritinį tašką (kai eksponentinis augimas pereina į logistinį) Lietuvos filosofija pasieks po dar vieno padvigubėjimo, vadinasi, maždaug po 11 metų. Sunku spėti, kiek laiko po to užtruks pasiekti galutinę filosofinių tekstų sistemos „prisotinimo ribą“ ir kas senatvės sulaukusios Lietuvos filosofijos lauks po to. Žinoma, filosofų bendrija savąją augimo ribą pasieks daug greičiau nei tekstai: filosofų skaičiui nedidėjant tekstai ir toliau bus rašomi, tik lėtesniais tempais. Belieka tikėtis, jog filosofijos mirties pavyks išvengti.

Mokslo institucijos

3.1 ir 3.2 lentelėse pateikiami duomenys apie Lietuvos mokslo institucijų indėlį į filosofijos kūrimą sovietiniu ir nepriklausomybės laikotarpiais. Filosofinio diskurso bibliometrinė analizė leidžia sudaryti Lietuvos filosofijos institucinės struktūros vaizdinį, tiksliai apibrėžti atskirų filosofinių centrų indėlį į bendrą filosofijos visumą, iš dalies numatyti jų raidos tendencijas. Iš pirmo žvilgsnio atrodanti labai paprasta tekstų klasifikacija pagal mokslo institucijas susiduria su kai kuriais keblumais: ne visuose sovietmečio tekstuose nurodyta jų autoriaus institucinė priklausomybė. Tokiais atvejais pagal turimus biografinius duomenis tekstas priskiriamas tuometinei pagrindinei autoriaus darbotvėtei. Kita problema yra susijusi su kai kurių institucijų tapatybės nustatymu. Beveik visos iš jų Lietuvoje per 50 metų yra

3.1 lentelė. *Filosofinių tekstų pasiskirstymas pagal mokslo institucijas sovietiniu laikotarpiu (1960–1989)*

	VU	LKTI	LMA Filos. kat.	VGTU	LEU	KTU	Kitos	Iš viso
Straipsnių skaičius	299	172	18	26	13	28	66	622
Straipsnių bendra apimtis, sp. l.	248,9	154,4	13,7	18,2	12,6	20,7	50,2	518,7
Monografijų skaičius	14	20	4	2	1	–	2	43
Monografijų bendra apimtis, sp. l.	181	239	58	22	8	–	24	532
Tekstų bendra apimtis, sp. l.	429,9	393,4	71,7	40,2	20,6	20,7	74,2	1050,7
Institucijos dalis, proc.	40,9	37,4	6,8	3,8	2	2	7,1	100

3.2 lentelė. *Filosofinių tekstų pasiskirstymas pagal mokslo institucijas nepriklausomybės laikotarpiu (1990–2010)*

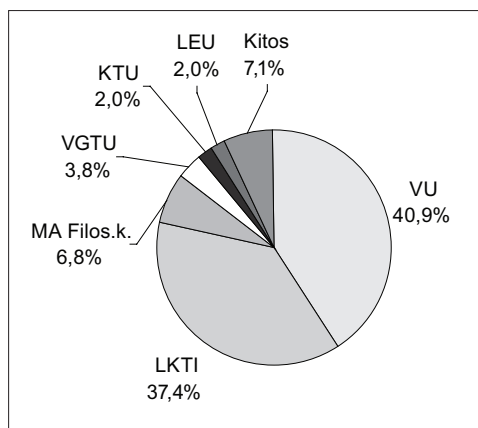
	LKTI	VU	LEU	VDU	MRU	VGTU	KTU	Kitos	Iš viso
Straipsnių skaičius	505	392	147	171	66	107	82	126	1596
Straipsnių bendra apimtis, sp. l.	595,6	370,2	126,6	185,1	60,9	100,4	69,3	146,5	1654,6
Monografijų skaičius	33	19	5	3	5	2	3	13	83
Monografijų bendra apimtis, sp. l.	553	358	126	44	90	45	33	228	1477
Tekstų bendra apimtis, sp. l.	1148,6	728,2	252,6	229,1	150,9	145,4	102,3	374,5	3131,6
Institucijos dalis, proc.	36,7	23,2	8,1	7,3	4,8	4,6	3,3	12	100

kartą ar kelis keitusios savo pavadinimus⁴.
Kebliau yra LKTI atveju: šios įstaigos pirm-

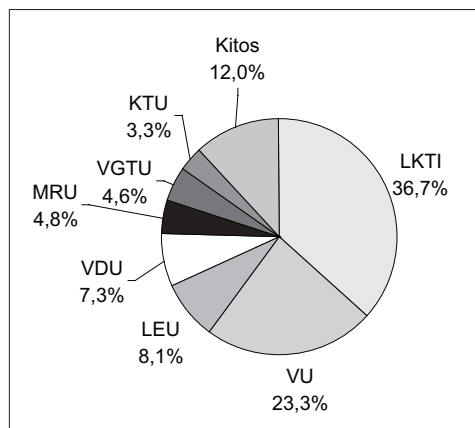
⁴ Straipsnyje vartojami dabartiniai pavadinimai ir jų santrumpos: VU – Vilniaus universitetas (sovietmečiu buvęs Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas); LKTI – Lietuvos kultūros tyrimų institutas (buvęs Lietuvos filosofijos, sociologijos ir teisės, vėliau Lietuvos filosofijos ir sociologijos, vėliau Kultūros, filosofijos ir meno institutas); LMA – Lietuvos mokslų akademija (buvusi LTSR Mokslų akademija); VGTU – Vilniaus Gedimino technikos universitetas (buvęs Vilniaus inžinerinis statybos institutas); KTU – Kauno technologijos universitetas (buvęs Kauno politechnikos institutas); LEU – Lietuvos edukologijos universitetas (buvęs Vilniaus pedagoginis institutas, universitetas); MRU – Mykolo Romerio universitetas (buvusi Lietuvos policijos akademija, teisės akademija, teisės universitetas); VDU – Vytauto Didžiojo universitetas.

takas Kultūros, filosofijos ir meno institutas savo ruožtu buvo dviejų institutų įpėdinis: jis buvo įkurtas 2002 m. sujungus Lietuvos filosofijos ir sociologijos bei Kultūros ir meno institutus. Naujajam institutui atiteko ir visi ankstesnėse įstaigose dirbę filosofai kartu su savo teoriniu įdirbiu. Todėl LKTI, kaip minėtų institutų antros eilės įpėdiniui, priskyrimo ir abiejų jų 1990–2001 m. paskelbtas filosofines publikacijas.

Nepriklausomybės laikotarpiu filosofijos institucinėje struktūroje pastebimi pokyčiai: vienos institucijos (Mokslų akademijos Filosofijos katedros, sovietmečiu akademijos

4.1 pav. Mokslo institucijoms tenkančių filosofinių tekstų dalis (apimtis proc.) 1960–1989 m.

4.2 pav. Mokslo institucijoms tenkančių filosofinių tekstų dalis (apimtis proc.) 1990–2010 m.

institūtų aspirantams dėsčiusios filosofijos disciplinas) neliko, atsirado naujų (VDU ir MRU), sėkmingai išsikovojusių deramą vietą filosofijos padangėje.

Nepriklausomybės laikotarpiu VU filosofai nebespėjo su veržliai augančia Lietuvos filosofija: nors visi leidybos rodikliai, palyginti su sovietiniu laikotarpiu, išaugo (žr. 3.2 lentelę), tačiau šis augimas (1,3–2 kartai) buvo gerokai mažesnis nei bendras Lietuvos filosofijos tekstų didėjimas (4,3 karto). Tai lėmė, jog po 1990-ųjų VU tenkanti filosofinių tekstų dalis sumažėjo beveik perpus – nuo 41 proc. iki 23 proc. (4.1 ir 4.2 pav.). Kūrybiniam tempui išlaikyti nepadėjo nė svarbios institucinės permainos – Filosofijos fakulteto atkūrimas bei nemažai filosofinių tekstų produkuojančio Religijos studijų ir tyrimų centro (RSTC) įkūrimas. Nepaisant kiekybinių nuostolių, manytume, VU išlieka Lietuvos filosofijos *kokybiniu* centru (šiam teiginiui pagrįsti reikalinga išsamesnė diskurso analizė, apimanti tekstų citavimo duomenis ir pan.) bei *antruoju kiekybiniu* lyderiu.

LKTI sugebėjo neatsilikti nuo bendro filosofinės produkcijos augimo tempo, todėl ir nepriklausomybės laikotarpiu išsaugojo stabilią nepakitusią „filosofinės rinkos“ dalį (apie 37 proc., žr. 4.2 pav.). VU produktyvumo nuosmukis lėmė, jog LKTI tapo tvirtai pirmaujančiu šiuolaikinės filosofijos kūrimo *kiekybiniu* lyderiu. Nepaisant pagyvėjusio nepriklausomos Lietuvos filosofijos institucinio žemėlapiu, joje išlieka duopolija: du lyderiai „pagamina“ 60 proc. viso filosofinio diskurso.

Posovietiniai pokyčiai geriausiai paveikė LEU (VPU) filosofų grupės produktyvumą – jų bendro filosofinio diskurso dalis padidėjo net 4 kartus – nuo 2 proc. sovietiniu iki 8 proc. nepriklausomybės laikotarpiu. Tačiau būtų netikslu šį šuolį aiškinti makrosociologinėmis laisvės atgavimo nulemtomis priežastimis: jį lėmė mikrosociologinės aplinkybės – dviejų trijų produktyvių autorių įsiliejimas į LEU filosofų grupę, jie ir sukūrė šios institucijos filosofinių tekstų santykinę gausą.

Prognozuoti mokslo institucijų kūrybinės raidos ateities tendencijas remiantis

vien turimais bibliometriniais duomenimis būtų netikslu: filosofiniai (kaip ir bet kurie kiti, išskyrus sąskaitas ir baudos kvitus) tekstai neatsiranda iš niekur, juos kuria gyvi žmonės. Tekstų dinamika priklauso nuo jų autorių kūrybiškumo, produktyvumo ir susiklosčiusių socialinių grupių pokyčių. Antai 26 proc. visų per nepriklausomybės laikotarpį VU sukurtų akademinį filosofinių tekstų parašė vienas autorius. Besibaigianti jo kūrybinė karjera leidžia spėti vidutinio laikotarpio negatyvius VU filosofinės kūrybos plėtros pokyčius. Kita vertus, šiuos nuostolius galėtų efektyviai kompensuoti produktyvių perspektyvių filosofų įsitraukimas į tekstų kūrimo procesą. Dėl vykdomos intensyvios institucinės plėtros ir gausinamos filosofų grupės MRU savąją 5 proc. dalį ilgesniu laikotarpiu gali

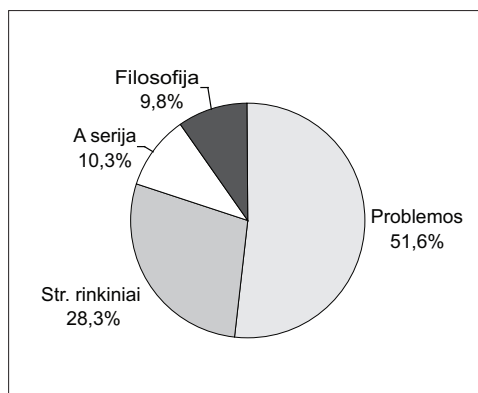
padidinti keletą kartų. Taip pat galima abejoti, ar LEU filosofams ateityje pavyks pademonstruoti tokių spurtų kūrybinį augimą, netgi tikėtina, jog turima 8 proc. dalis yra linkusi mažėti. LKTI filosofinių tekstų raida itin priklauso nuo mokslo valdininkų vykdomos politikos: kai kurie šiuo metu neprognozuojami sprendimai galėtų apskritai pašalinti šią instituciją iš tyrimų lauko. Kitaip tariant, filosofijos institucinio žemėlapio galimiems pokyčiams nuspėti reikalinga bibliometrinius duomenis biografiniais ir socialinių tinklų duomenimis papildanti filosofų bendruomenės prozopografinė analizė, kuri nėra šio darbo tikslas. Bibliometrinis tyrimas leidžia identifikuoti filosofinių centrų funkcionavimo probleminius taškus, kuriems detaliam iširti reikalingos kitos priemonės.

4.1 lentelė. *Sovietinio laikotarpio (1960–1989 m.) filosofinių straipsnių pasiskirstymas pagal leidinius*

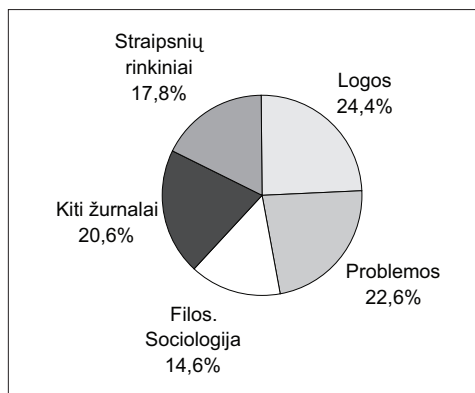
Leidinys	Straipsniai	Bendra apimtis sp. l.	Leidinio (bendros apimties) dalis, proc.
Problemos	321	226,9	43,8%
LTSR MA A serija	64	66,4	12,8%
Filosofija	61	71,2	13,7%
Straipsnių rinkiniai	176	154,2	29,7%
Iš viso	622	518,7	100%

4.2 lentelė. *Nepriklausomybės laikotarpio (1990–2010 m.) filosofinių straipsnių pasiskirstymas pagal leidinius*

Leidinys	Straipsniai	Bendra apimtis sp. l.	Leidinio (bendros apimties) dalis, proc.
Logos	390	403,6	24,4
Problemos	360	328,3	19,8
Filosofija. Sociologija	233	227,9	13,8
Kiti žurnalai	329	344,2	20,8
Straipsnių rinkiniai	284	350,6	21,2
Iš viso	1596	1654,6	100

5.1 pav. Filosofinių straipsnių pasiskirstymas leidiniuose 1960–1989 m. (straipsnių skaičiaus dalis, proc.)

5.2 pav. Filosofinių straipsnių pasiskirstymas leidiniuose 1990–2010 m. (straipsnių skaičiaus dalis, proc.)

Leidinių pokyčiai

Kaip matome iš lentelių ir diagramų, vienos procentinės išraiškos gaunamos skirstant leidinius pagal bendrą straipsnių apimtį, kitokios – pagal straipsnių skaičių. Remdamiesi vyraujančia mokslinių straipsnių bibliometrinės analizės tradicija (straipsnis vertinamas kaip diskurso vienetas, o ne jo apimties požūriu) didesnę reikšmę skirsime straipsnių skaičiui, todėl 5.1 ir 5.2 pav. pateikiame leidiniuose išspausdintų straipsnių skaičiaus procentines išraiškas⁵.

⁵ Įdomu pažymėti, jog 4.2 lentelėje pateikti duomenys apie nepriklausomybės laikotarpio didžiausių žurnalų bendrą straipsnių skaičių skiriasi nuo A. Gedučio pateiktų panašių duomenų (Gedutis 2010: 12). Ten 1 ir 3 lentelėse nurodytos 1989–2009 m. *Problemu*, *Logos* ir *Filosofijos* straipsnių sumos yra didesnės nei 4.2 lentelėje. Taip yra dėl keleto priežasčių: mūsų atliktame tyrime nurodomi ne visi žurnaluose išspausdinti filosofiniai straipsniai, o tik parašyti Lietuvoje dirbančių autorių (užsieniečių ir užsienio lietuvių straipsniai neįtraukti); straipsnis, spausdinamas per kelis žurnalo numerius (tai ypač būdinga *Logos* žurnalui), traktuojamas kaip vienas straipsnis (jo tęsiniai nelaikomi atskirais diskurso vienetais, todėl bendra straipsnių suma yra mažesnė), fiksuojama bendra jo apimtis. Taip pat visuose žurnaluose spausdinami ir nefilosofiniai straipsniai (mažiausiai – *Problemoje*), o jų ir filosofinių tekstų skirtis, kaip jau minėta, lieka problemiška.

Ryškiausias pokytis posovietinių filosofijos periodinių leidinių srityje – jų pagausėjimas. Sovietiniu laikotarpiu vyravo vienas straipsnių leidybos monopolininkas – oficialiai tęstiniu leidiniu vadintos *Problemos* (5.1 pav.), o po 1990-ųjų susiklostė oligopolija: daugiau kaip 60 proc. straipsnių (5.2 pav.) publikuoja trys žurnalai lyderiai (*Logos*, *Problemos* ir *Filosofija. Sociologija*). 4.2 lentelės eilutė *Kiti žurnalai* apima filosofijos straipsnius, išspausdintus žurnaluose *Athena*, *Baltos lankos*, *Darbai ir dienos*, *Humanistica*, *Religija ir kultūra*, *Soter*, *Santalka*, *Žmogus ir žodis* ir kt. Šie duomenys rodo, jog atsirado žurnalų, skiriančių filosofiniams straipsniams dalį savo apimties ar atskirus numerius (kasmet arba neperiodiškai). Tačiau jų bendra procentinė dalis (apie 20 proc.) rodo atskirai paimto kiekvieno šio žurnalo (kol kas) menką kiekybinę reikšmę Lietuvos filosofiniam diskursui. Po 1990-ųjų santykinai sumenko ir straipsnių rinkinių reikšmė (jų procentinė dalis sumažėjo nuo 28 proc. iki 18 proc., žr. 5.2 pav.). Kadangi pastaraisiais metais sulaukiame nemažai storų, kokybiškai išleistų

straipsnių rinkinių su daugybe netrumpų straipsnių⁶, galime fiksuoti straipsnių rinkinio, kaip leidybinio formato, suklestėjimo pradžią.

Kadangi tik vienas leidinys (*Problemos*) ėjo abiem nagrinėjama laikotarpiais, tai galime palyginti tik jo kiekybinių rodiklių posovietinius pokyčius. Gerokai sumažėjusi šio žurnalo procentinė dalis (nuo 51 proc. iki 22 proc.) nėra jo kaltė: bendram Lietuvos filosofinių straipsnių skaičiui išaugus beveik tris kartus, atskiram leidiniui keblu išspausdinti tiek pat kartų daugiau straipsnių. Be to, nepriklausomybės laikotarpiu (iki 2010 m. imtinai) išėjo mažiau *Problemu* numerių (39, įskaitant 2006 ir 2010 m. priedus) nei sovietmečiu (41): tam turėjo įtakos ir keleriems metams nutrūkusi šio žurnalo leidyba⁷. Vis dėlto verta atkreipti dėmesį, kad bendra *Problemos* po 1990-ųjų išspausdintų Lietuvos autorių filosofinių straipsnių apimtis, palyginti su sovietiniu laikotarpiu, išaugo beveik 1,5 karto (4.1 ir 4.2 lentelės)⁸.

Išvados

Lietuvos filosofijai nuo 1970 m. būdingas eksponentinis augimas (pastovus apimties padidėjimas tam tikru koeficientu per tam

⁶ Žr. A. Andrijausko kuruojamas leidinių serijas *Ne-klasikinė filosofija, Estetikos ir meno filosofijos transformacijos, Rytai–Vakarai* ir kt.

⁷ 1991 m. ir 1994 m. išėjo tik po vieną *Problemu* numerį, o 1992–1993 m. žurnalas nėjo.

⁸ Bendra žurnalo apimtis, įskaitant ir užsienyje dirbančių autorių bei nefilosofinius straipsnius, turėjo padidėti dar daugiau.

tikrą laiką): jos apimtis padvigubėja vidutiniškai kas 8–11 metų (vidutinis metinis augimas sudaro 6–7 proc.). Tai atitinka pasaulinio mokslo augimo ligšiolinius tempus ir rodo, kad Lietuvos filosofija yra sparčios raidos („mokslo jaunystės“) fazėje. Nepriklausomybės laikotarpiu vidutinis metinis filosofų bendras produktyvumas (palyginti su sovietmečiu) išaugo 4,3 karto.

Nepriklausomybės metais filosofijos institucinis žemėlapis tapo margesnis: greta dviejų sovietmečio lyderių (VU ir LKTI, kartu sukūrusių 78 proc. visos Lietuvos filosofinių tekstų), reikšmingą vietą įgijo ir LEU, VDU, MRU, VGTU dirbančių filosofų kūryba. Posovietinė transformacija kiekybiniu požiūriu buvo nepalanki VU; didžiausi teigiami filosofinių tekstų kūrybos pokyčiai nustatyti LEU; LKTI tenkanti bendro filosofinio diskurso dalis beveik nepakito.

Sovietinio laikotarpio straipsnių publikavimo monopolistės *Problemos* spausdino pusę visų filosofinių straipsnių, o trečdalis teko atsitiktiniams straipsnių rinkiniams. Po 1990-ųjų labai pagausėjo filosofinių periodinių leidinių: nepriklausomybės laikotarpio filosofijoje vyrauja trys žurnalai lyderiai (*Logos, Problemos, Filosofija. Sociologija*), o penktadalį straipsnių skelbia apie 10 kitų periodinių leidinių. Šiuo laikotarpiu santykinai sumenko straipsnių rinkinių reikšmė. Nepriklausomybės atgavimas teigiamai paveikė Lietuvos filosofijos produktyvumą, paskatino leidybinę ir dalinę institucinę decentralizaciją.

LITERATŪRA

De Bellis, N., 2009. *Bibliometrics and Citation Analysis: From the Science Citation Index to Cybermetrics*. Lanham–Toronto–Plymouth: The Scarecrow Press.

Gedutis, A., 2010. Filosofija Lietuvoje po 1989: ką apie tai byloja lietuviški akademiniai žurnalai? *Problemos* 78: 7–21.

Norkus, Z., 2001. Akademinis mokslas ir demokratija. *Politologija* 4 (24): 1–50.

Plečkaitis, R., 2004. *Lietuvos filosofijos istorija*. T. 1: *Viduramžiai – Renesansas – Naujieji amžiai*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

Price, D. S., 1962. The Exponential Curve of Science. In: B. Barber, W. Hirsch, eds. *The Sociology of Science*. Westport: Greenwood Press, p. 516–524.

Price, D. S., 1963. *Little Science, Big Science*. New York: Columbia University Press.

Voverienė, O. 1999. *Bibliometrija*. Vilnius: Mokslo aidai.

Маршакова, И. В., 1988. Библиометрические исследования и социология науки. In: А. А. Игнатьев [et al.]. *Современная западная социология науки: критический анализ*. Москва: Наука, с. 104–119.

THE DEVELOPMENT OF LITHUANIAN PHILOSOPHY DURING 1960–2010: VOLUME, INSTITUTIONS, PUBLICATIONS

Gintaras Kabelka

S u m m a r y

The article applies the approach of bibliometrics in order to analyze the development of Lithuanian philosophy. The object of the research was Lithuanian academic philosophical texts published during the period 1960 to 2010. The article analyzes regularities in quantitative growth of Lithuanian philosophical discourse. Since 1970 its growth rate is exponential: the total amount of philosophical texts doubles during 8–11 years periods. The article reveals the institutional structure of Lithuanian philosophy and

the main changes in the field of philosophical publications after 1990. Research shows that Lithuanian philosophy since 1970 was growing exponentially (is in the phase of “youth of science”). It is concluded that restitution of independence has made a positive impact on the productivity of Lithuanian philosophy, and has facilitated institutional and publicational decentralisation.

Key words: Lithuanian philosophy, bibliometrics, growth of discourse, institutions, publications.

[teikta 2012 01 11]